

Magyar politikai kiskaté

Párizs, 1991. február–augusztus

(Részletek)*

6. Mindenki a saját élettapasztalatai alapján kialakult *saját igazságát* képviseli. A túlkapások ellen megvéd a tízparancsolat. Senkit sem szabad – ahogy mondani szokás – saját akarata ellenére megváltani, a saját tájékozatlanságából, nemtörődömségéből, ostobaságából eredő káros következményektől apáskodó fensőbbéssel „megmenteni”.

25. Erkölc és politika viszonylatában a legfontosabb feladat a „cél szentesíti az eszközöket”-elv elleni állandó és következetes harc, más szóval: a machiavellizmus minden kísérletének határozott leleplezése. Ez egyike a legnehezebb és legreménytelenebb feladatoknak, hisz nincs olyan „reálpolitikus”, aki „taktikázás” címén ne folyamodna a manipulálás változatos módszereihez.

26. Egy személy, csoport politikai erkölcsösségét nem mindig lehet elvei, céljai, szándékai, jelszavai alapján megítélni. A legnagyobb szörnyűségeket a legnehezebb célok: Isten, haza, nép ürügyén követték el.

Csak a módszerek és eszközök számítanak. Illetve van két tartalmi mozzanat, amely a módszerektől és az eszközöktől függetlenül is megbélyegez egy irányzatot. Az egyik: a formális demokrácia elveinek tudatos és következetes megsértése, tehát egy diktatórikus rendszer megteremtésének a kísérlete. A másik: a faji megkülönböztetés, a nemzeti felsőbb-, ill. alsóbbrendűség ideológiája, amely óhatatlanul üldözésbe, a szomszédok, ill. az un. „kisebbségek” elnyomásába torkollik.

A faji felsőbbrendűséget hirdető náciizmus tehát, függetlenül módszereitől, elítélendő. De ugyanakkor, pusztán azért, mert náciellenes, súlyos tévedés lenne egy irányzatot, módszereitől függetlenül, támogatni, még kevésbé: szentesíteni. „Az ellenségem ellenségei: barátaim”-elv lényegében szofizma, amelynek vajmi kevés köze van az erkölcsiséghez.

28. A rossz értelemben vett manicheizmus a jót és rosszat személyekben, társadalmi csoportokban megtestesülve, mint két kiengesztelhetetlen pólus harcát állítja be. Baloldal–jobboldal; haladás–reakció; felvilágosultság–obszurantizmus stb., stb.

A valóságban ezek az ellentétek legtöbbször egyazon személyen, ill. csoporton belül jelentkeznek. Ahogy mindenkiben megvan a hajlam a jóra (is), minden pártnak, embercsoportnak megvan a maga inkább pozitív, haladó szárnya, az általános fejlődést elősegítő irányzata. Erkölcileg ez teszi lehetővé és elfogadhatóvá, hogy végletes esetekben egy nagyobb ellenséggel szemben, ill. egy magasabb cél érdekében esküdt ellenségek is szövetségre léphetnek. Ugyanakkor nem szabad elkendőzni, hogy olyan

* Nyéki Lajos *Magyar politikai kiskatéjének* 1–5., 7., 10–17., 19–22., 27., 29–31. pontjai a *Palócföld* 1993/2-es számának 138–144. oldalán olvashatók.

kifejezések, mint „nagyobb ellenség”, „magasabb cél” a manipuláció veszélyét hordozzák magukban.

32. Nagyon veszélyes egy társadalomra, ha valamiféle patetikus komolykodás uralkodik el rajta.

Éljen a persziflázs, a szatíra, az irónia!

Minél komolyabb a téma, annál inkább megköveteli a humor savát-borsát.

33. Sokan azt gondolják, hogy a szólásszabadság egyenlő az üvöltözés szabadságával.

De, amikor a fortisszimó kötelező, a pianisszimót kell védelmezni, amikor a hatalom a lelkesedést írja elő, ki kell állni a józan elemzés, sőt: a lefitymálás jogáért.

A szólásszabadságba beletartozik a suttogáshoz való jog is.

Más kérdés, hogy a mai tömegkommunikációs akusztikában ezt is az utcán kiabálva kell megkövetelni.

34. De az ember egyik legfőbb ismérve mégis csak az marad, hogy nem üvölt a farkasokkal, nem kotkodácsol a tyúkokkal, nem pitizik a kutyákkal, nem béget a bárányokkal... – a felsorolás nyitott.

Hogy is írta Weöres? „Ki nem szólt, csak bégetett, / az kapott dicséretet.”

35. Az, hogy Magyarországon a változás nagymértékben folyamatos volt – mint egyébként minden, ami a valóságban létezik –, előnyökkel és hátrányokkal jár. (Amit reálpolitikának nevezünk, lényegében ilyen előnyök és hátrányok higgadt mérlegelése.)

Az előny az, hogy egy alapjában liberális értékrend nem egyszeriben szakadt az országra, nem érte az embereket teljesen készületlenül. Ha visszagondolunk a folyamatra, egyre világosabbá válik, hogy a másképpen-gondolkodás, a pluralitás, mint tapasztalható *tény* úgyszólván mindig is létezett, csak a politika helyett többnyire az irodalmi, művészeti, illetve tudományos területre korlátozódott.

Egyetlen példa a sok száz közül. Az 1981-ben megjelent *Retorika és történelem* c. könyvben a szerző, Vigh Árpád professzor, egyébként a frankofónia lelkes képviselője, a 237-ik oldalon ezt írja: „a *Pesti Napló* 1850-es évfolyamának több számában öles betűkkel ismétlődő szalagcím: »Ápoljuk forrón a hazai literatúrát és ezáltal a nemzetiséget!«, s alatta egyebek közt Petőfi összes költeményeinek hirdetése nem nevezhető sem kirívó esetnek, sem hajmeresztő merészségnek. Sőt a magyar forradalmat idéző különféle és a nagyszámú cikkek, kiadványok fényében, főként huszadik századi szemmel nézve, az ötvenes évek terrorja meglehetősen liberálisnak tűnik.”

Hangsúlyozni kell, hogy az említett szerző korántsem tartozott a tudatos belső ellenállók egyre népesebb s egyre inkább szervezett táborába. Így az idézet még jobban illusztrálja a liberalizálódás tendenciáját, azt, hogy a rendszernek, ha nem is alapjait, de mindennapos gyakorlatát megkérdőjelező másképpen-gondolkozók egyre nyíltabban és egyre változatosabb árnyalatokat képviselve jelentkezzenek. S nemcsak szamizdat-kiadványokban, hanem a leírt és aláírt szó erejével. Hogy ennek mi volt az oka? Óvatos szelepnyitogatási kísérlet a hivatalos vezetés részéről, vagy provokáció? Akármilyen szándék indította el, ill. tűrte meg – lényegileg már a hatvanas évek óta – ezeket a megnyilvánulásokat, egyre inkább olyan társadalmi helyzetet és közérzetet teremtett, amelyről mindjobban kiderült, hogy nem lehet egyik napról a másikra elfojtani, még kevésbé visszafordítani. Annál kevésbé, mert bizonyos pluralitás elismerése már a félhivatalos, sőt hivatalos szóhasználatba is

bekerült. Hogy már a pártdokumentumok is egyre inkább különbséget tettek ellenfél és ellenség között, az csak annak lehetett közömbös, aki külföldön kényelmes fotelben terpeszkedve figyelte az eseményeket s így lényegében nem sok veszélyt jelentett számára, hogy minek tekintik. Más formában, újságokban, időszakos kiadványokban egyre inkább jelentkezett a „második nyilvánosság” kifejezés, amely – ha burkoltan is – felvetette valamiféle kettős rendszer – kormányzat és ellenzék – együttélésének lehetőségeit...

És ezek akkor is pozitív vonásoknak minősülnek, ha pusztán felülről jövő manipulációs szándék következményei. Egyébként nincs olyan ország, rendszer a földkerekségen, ahol ne lenne manipulációs szándék, amelyet a tömegkommunikációs eszközök szinte egész bolygónkat fenyegető szellemi szennyeződéssé duzzasztanak. (Az egyetlen s korántsem lebecsülendő vigasz csak az, hogy külföldön, az úgy nevezett szabad országokban, de korántsem egyenlő mértékben, ezek a különféle manipulációs szándékok végtére is valamiképp kiegyenlítik egymást...)

Az elmondottak logikusan felvetik a Kádár-rendszer higgadt értékelésének a szükségességét, s ugyanakkor átvezetnek a folyamatos változás hátrányainak a vizsgálatához. Vitathatatlan, hogy a tények szintjén, a mindennapi valóságban a más-képpen-gondolkodás kérdése, főleg az utóbbi tíz év folyamán, egész másképp vetődött fel. Az ötvenes években és az 56-ot követő megtorlás idején mindenki tudta, hogyan kell gondolkoznia. Ennek az emlékét őrzi az „elmaradt egy brossúrával” szólás. De a későbbiekben a gondolkodás egysége már a *párton belül is* egyre inkább megbomlott, s ennek következményeként csak egyre kisebb klikkeket lehetett valamiféle egységes hivatalos vélemény hangoztatására mozgósítani. Egyre inkább kiderült, hogy a konzervatív, tehát a társadalom anyagi és szellemi mozgását gátló, lényegében sztálinista érzületű hivatalos vélemény kisebbséget, elenyésző kisebbséget képviselt. Persze ez mindig is így volt, csak előbb nem derült ki. Kiváló példa erre mindaz, ami 86 őszén az Írószövetségben történt. Csak növelte az esemény demonstratív erejét, hogy a konzervatív dogmatikus gárda végtére ki is golyózta magát.

Ugyanakkor az írószövetségi események egy más, még fontosabb jelenségre irányították a figyelmet, nevezetesen arra, hogy a társadalmi, politikai játék egyre inkább bonyolódott, s talán ez volt a legpozitívabb vonás. Kiderült, hogy a leegyszerűsített, poláris ellenétek alkalmazása egyre kevésbé célravezető a magyar valóság feltérképezéséhez. Népies-urbánus, keleti-nyugati orientáció olyan oppozíciók, amelyek (még akkor is, ha nyilvánvalóan manipulációs szándékkal ma is felmerülnek) egyre kevésbé alkalmasak arra, hogy a XXI. század hajnalán tájékozódást, megoldásokat szolgáltatassanak a magyar valóságban.

Paradox módon, ha az ellentétbe került felek nem múltbeli magatartását, hanem akkori érvelését vesszük figyelembe, a bennmaradtak és a kigolyózottak között is némileg elmosódnak a határok. A konformista Szerdahelyi esztétikus eszmeifuttatása például rokonszenvesebbnek tűnik, mint – mondjuk – a kontestálók táborába tartozó Czakóé. Inkább lehet követni azt, aki – mint Szerdahelyi – Marcus Aureliusra hivatkozik (ez már önmagában is jó pont), arra intvén, hogy a zsarnokkal való szembenállás sokszor kevésbé célravezető magatartás, mint a sunyító ravaszság. Ebben a megállapításban van kétségtelenül jó adag általános emberi és még inkább sajátosan magyar történelmi tapasztalat. Nehezen lehet elfogadni viszont Czakó szavait, amikor arról próbál meggyőzni, hogy a demokrácia bizonyos kivételes körülmények között (háború,

forradalmak) felfüggeszthető. A demokrácia sohasem függeszthető fel. Ennek az ellenkezőjét állítani súlyos tévedés. A megalkuvásnál súlyosabb az elvi behódolás.

S ezzel elérkeztünk a fokozatos átmenet hátrányainak a kérdéséhez. Ez a fokozatos átmenet óhatatlanul a félmegoldások, elvi megalkuvások és behódolások rendszeréhez vezetett, amelyben a pillanatnyilag, viszonylagosan jó, pontosabban: elviselhető védelmében, magyarázatában, sekélyes élvezetében („mi vagyunk a legvidámabb barakk”; „ez van, ezt kell szeretni”; „ne ugráljunk sokat, mert ennél csak rosszabb jöhet”) elsikkadt a lényeg: a távolabbi perspektívák vizsgálata, az egyre tarthatatlanabb alapok Potemkin-hálózatának kegyetlen leleplezése; a nagy általánosságban elviselhető, de egyre veszedelmesebben zuhanó életszínvonal ígézetében és védelmében a nemzet vezetői (kevés kivétellel) tehetetlenül nézték gazdasági és termelési rendszerünk végzetes leromlását, előregedését, az ország katasztrofális eladósodását.

Volt persze azért mentség, s ezt a mostani átalakulásban nem szabad elfelejteni. Nehezen lehetett lenyelni, hogy a kádárizmus lehangosabb ellenségei között, nem lebecsülendő számban ott voltak a Rákosi-rendszer hangadói és leghívebb támaszai. Ezek számára – de a pusztá történelmi igazság nevében is – nem árt megjegyezni, hogy a két rendszer között – az 56-ot közvetlenül követő megtorlást leszámítva – minőségi különbség volt, az utóbbi javára. (Persze az is igaz, hogy ilyen jellegű megtorlást sosem lehet, szabad „leszámítani”.) – A Rajk rehabilitációs újratemetéséről szóló közismert anekdota, a műfaj sűrítő szürrealizmusával mutat rá a lényegre: „Ha most Laci életben lenne, hogy közénk lövetne! ...” – Kádár, szintén áldozata a Rákosi-időknek, az 56 utáni közénk-lövetés fázisát követően vált a viszonylag türhető állapotok botcsinálta irányítójává. *Horribile dictu*: népszerű lett (s ezt történelemhamisítás nélkül csak akkor lehet letagadni, ha elitista értelmiségi göggel a szóból elhagyjuk a „nép”-et). Divatosabb szóhasználattal, ma úgy mondanák, hogy „populista lett”. De függetlenül attól, hogy milyen jelzővel minősítjük, ezt a népszerűséget csak az nyirbálta meg, majd zúzta szét, hogy túlélte saját magát, nem tudta a hatalmat időben egy merészebb és felvilágosultabb gárdára hagyni; bár az még mindig kétséges marad, hogy volt-e ilyen gárda, voltak-e olyan erők az országban, amelyek képesek lettek volna a Potemkin-rendszert alapjaiban is és a siker komoly esélyével szétrobbantani...

És ez vezet a második mentséghez: ki gondolta volna a világban, akár három évvel ezelőtt, hogy a szovjet világbirodalom ilyen hirtelen és ilyen mértékben összeomlik? Ez az esemény mindenkit készületlenül ért, a kommunizmus ellenségeit talán még készületlenebbül, mint híveit.

36. A szovjet rendszer összeomlott. De kártevő hatásai itt vannak a jelenben. Nemcsak a külvilágban, de a fejekben is. Nemcsak a volt kommunistákéban, hanem ellenfeleikében is. Nemcsak a látszatzmegoldások rothadó halmazában, hanem abban a lavinában is, amellyel a megoldatlan kérdések özönlének a szovjet szféra népeire. – A megfigyelő nehezen tudja visszatartani a kétségbeesett kiáltást: „Ezen már csak a csoda segíthet!”

De ezek az országok mit sem kezdenek a csodavárókkal, s még kevésbé olyanokkal, akik csodát ígérnek.

Pedig a demagógia sosem volt olyan nagy, mint mostanában.